

SUUR SAMM EESTI KIRJANDUSE JA RAHVALUULE UURIMISE TEED

Friedrich Robert Faehlmann. Teosed I. Koostanud Mart Lepik, Eva Aaver, Heli Laanekask, Kristi Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 1999. 270 lk; Teosed II. Koostanud Kristi Metste. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2002. 364 lk; Teosed III. Koostanud Kristi Metste, Jaan Undusk, Marju Lepajõe. Tartu–Tallinn: Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti TA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2011. 453 lk.

Eesti kirjandusmaastik just ei kubise eesti kirjanike teoste kriitilistest, s.t teaduslikult toimetatud väljaannetest. Oma raamaturiiulit vaadates peatub mu pilk Koidula, Kreutzwaldi, Kristian Jaagu, Tammsaare ja Tuglase juures. Võib-olla veel mõni Vilde, kuid enamasti olid nõukogudeaegsed „Kogutud” just nimelt ainult kogutud, mitte eriti kommenteeritud ega taustinfoga varustatud. See on igati loogiline, sest tekstikriitiliste väljaannete soetamiseks vajatakse ju tõepoolest aega (ja rahu ning raha). Seda rõõmustavam on asjaolu, et äsja on valminud Friedrich Robert Faehlmanni teoste kolmas ja viimane köide, nii et selle tähtsa autori kogutoodang (enam-vähem, vt allpool) on nüüd tänu Kristi Metste ja teiste toimetajate hiigel tööle korralikus väljaandes kättesaadav, loetav ja uuritav.

Nagu eesti varasemale kirjandusloole iseloomulik, raskendas Faehlmanni teoste avaldamist asjaolu, et ta looming on mitmekeelne, mitmesugustes välja-

annetes laiali ja osaliselt isegi anonüümselt publitseeritud. Lisaks saksa- ja eestikeelsetele tekstidele on mõni kirjutatud ka ladina keeles. Ning nagu poleks see veel piisavalt keeruline, lisandus koostajatest sõltumatutel põhjustel veel üks raskus, nimelt, et esialgu kahekõitelisena kavandatud valitud teostest (vt I osa saatesõna esimest lauaset, lk 5) on vahepeal saanud kolm köidet, peaaegu kogutud teosed. Küllap illustreerib selline saamislugu ilmekalt väikse keeleruumi ja nappide ressurssidega võitleva teadusala keerukust, kuid tulemus on kahjuks ka see, et Faehlmanni teoste ülesehitus ja kokkupanu ei ole ühtlane ega eriti loogiline. Kuid see vist ongi ainus etteheide, mida „Teostele” teha.

Esimene köide sisaldab rahvavalgustuslikku ja ilukirjanduslikku loomingut ning töid, mis puudutavad eesti rahvaluulet ja kirjandust, Õpetatud Eesti Seltsi tegevust ning muid ajastu aktuaalseid küsimusi, nagu saatesõnas (I, lk 5) seletatakse. See tähendab, et siit leiame ta kuulsad (algul saksa keeles publitseeritud) müüdid, mõned ettekanded ja Faehlmanni eestikeelsed lood. Aga siia mahuvad ka ta vaidlus Nolckeniga ja kaks meditsiinialast kirjutist, sest need on ilmselt arvatud aktuaalsete küsimuste hulka.

Teises köites on keeleteaduslikud tööd ning meditsiinialased kirjutised, kuid piiratud mahu tõttu ainult valikuliselt. Ka algselt kavandatud kirjade publitseerimisest tuli samal põhjusel loobuda. Küll aga on siia lisatud Faehl-

manni ladinakeelse väitekirja sissejuhatuse, sest seda peeti kirjanduslikult nauditavaks, nagu kolmanda köite eesõnas öeldakse (III, lk 20), ja arvati, et teine köide jääb viimaseks.

Läks aga teisiti ja kolmandas köites on (taas) avaldatud kolm Faehlmanni eluajal ilmunud raamatut koos eestikeelsete tõlgetega: ladinakeelne meditsiinialane väitekiri aastast 1827, saksa-keelne kirjeldus verise kõhutõve epiidemiast Tartus (ilmunud 1848) ning samuti saksa keeles kirjutatud keeleteaduslik eesti verbide konjugatsioonide käsitus, mis oli trükitud 1842. aastal.

Seega on meie kasutada ligi 1100 lehekülge Faehlmanni toodanguga, jaotatud kolme köitesse, millest kõik jagunevad kaheks osaks – kaks korda arstiteaduslikeks ja keeleteaduslikeks töödeks (II ja III köide) ning kord eestikeelseks ja saksa-keelseks loominguks (I köide) – ja millest kahel on pealegi veel pisike lisa: esimeses köites kaheksa lehekülge (lõuna)eestikeelseid haiguste kirjeldusi, teises köites kuus lehekülge (ladina keelest eesti keelde) tõlgitud väitekirja sissejuhatust. Sellest kõigest jääb ausalt öeldes pisut segane mulje ja nii see vahest ongi, kuid selle põhjused on ju mõistetavad ning (kolmanda köite sissejuhatuses) ka ära seletatud, nii et ärgem peatugem selle juures pikemalt. Loomulikult oleks üks köide arstiteadust, teine keeleteadust ning kolmas ilukirjanduslikku loomingu ja folkloristikat palju loogilisem ja praktilisem olnud, kuid elus – ka kirjanduselus – lähevad asjad mõnikord teistmoodi. Olgu peale.

Rääkigem pigem kordaminekutest. Editsioonipõhimõtted on selgesti esitatud ja veenvalt põhjendatud (I, lk 17 jj). Tekstid on püütud edastada võimalikult autoritruult, mis tähendab üldiselt autograafi või selle puudumisel esmatrüki järgimist. Sealjuures on väga täpselt ja hoolikalt kinni peetud Faehl-

manni ortograafiast, mis rõõmustab kõiki filolooge. Kommentaarid on iga avaldatud teksti kohta antud vastava raamatu lõpus, kus leidub samuti isikunimede register, bibliograafia, illustatsioonide nimekiri ning teise ja kolmanda köite puhul – väga teretulnud! – ravimite register. Teaduslik aparaat on niisiis ulatuslik ega jäta midagi soovida. Kommentaarid on erinevat laadi: teoses esinevate isikunimede seletamisest kuni võrkeelsete väljendite tõlkimise ja tõlgendusvariantide üle diskuteerimiseni. Nõnda on tõepoolest tegemist „avatud tekstidega”, mis annavad koos kommentaariga uurijale kätte piisavalt palju materjali, et vajaduse korral edasi töötada/uurida.

Lausa luksuslik – kuid muidugi väga tervitatav – on nii suure hulga (pikkade) tekstide tõlkimine saksa ja ladina keelest eesti keelde. Esmakordselt võib ka kitsama keeleoskusega eesti lugeja tutvuda eelärkamisaja suurvaimu mitmekülgse toodanguga. Eesti kultuuri- loo sügavamaks mõistmiseks on sellised tekstid vajalikud. Ja olgu öeldud: tõlkida üle 50 lehekülge ladinakeelset väitekirja, ligi 100 lehekülge XIX sajandi keskel kirjutatud saksa-keelset arstiteaduslikku uurimust või kümneid lehekülge keeleteaduslike artikleid – see pole käkitegu, nii et müts maha Kaarina Reinu, Marju Lepajõe, Jaan Unduski ja Siret Rutiku tõlketöö ees!

Huvitav seik on siinjuures, et Faehlmanni teoste väljaande algataja Mart Lepik ei mõelnudki saksa-keelsete algupärandite tõlkimise peale. (Juttu on siin müütidest, vist mitte väitekirjast ega teistest tekstidest, mille avaldamisele tol ajal niikuinii ei mõeldud.) Teatavasti toimetamistöe aga venis (vt „Käesoleva väljaande saamisloost”, I, lk 27–30) ning sõjajärgsel ajal nõudis stalinlik kultuuripoliitika muuhulgas „laiade hulkade” huvides eestikeelseid tõlkeid. Väljendi „laiad hulgad” panid

käesoleva väljaande koostajad jutumärkidesse vist selleks, et distantseeruda sõjajärgsetest vulgaarsotsioloogilistest arusaamadest. Aga pool sajandit hiljem selgub, et eestikeelseid tõlkeid ei vajata ainult nii-öelda laiade hulkade rahuldamiseks: XXI sajandi algul on eesti kultuurieliidi see osa, kes laitmatult ühest poolteist sajandit vanast saksakeelsest tekstist aru saaks, nii väikseks sulanud, et moodustab ainult murdosa kogu haritlaskonnast. Nii et eestikeelseid tekste on tõepoolest vaja.

Sellest hoolimata jääb muukeelne algupärand muidugi „pühaks” tekstiks, mida tuleb vajaduse korral tsiteerida. Korrektselt tsitaadi hõlpsamaks ülesleidmiseks ja võrdlemiseks oleks olnud soovitatav trükkida saksa- või ladinakeelsed originaalid kõrvuti eestikeelse tõlkega. Trükitehniliselt ei ole see ju probleem, nii tehti näiteks juba „Kalevipoja” kriitilises väljaandes (1963). Nüüd tuleb üsna palju edasi-tagasi lehitseda. Ka rangelt kronoloogilisel järjekorral on oma tugevad ja nõrgemad küljed. Eelis on kahtlemata see, et ajalisel on kõik „õiges” kohas. (Miks aga I köite puhul siis veel teha vahet saksa- ja eestikeelse loomingu vahel? Kronoloogia huvides oleks needki võinud järjestikku ehk läbisegi esitada!) Varjukülg on aga see, et sisuliselt kokkukuuluvad (või: kokku viidud) tekstid ei esine järjestikku. Nii on näiteks üsna tülikas leida üles need kanooniseeritud „kaheksa müüti”, millest igas kirjandusloos juttu. Lähemal vaatlemisel nimelt selgub, et see on tagantjärele tehtud konstruktsioon. Hea muidugi, et käesoleva väljaande põhjal on võimalik seda tuvastada, kuid kuskil kommentaarides või sissejuhatuses oleks tahtnud selle kohta veel midagi lugeda (Faehlmanni muistendite kanooniseerimisest vt Teosed I, lk 15–16. – *Toim*).

Teine küsimus on, kas saksakeelne sissejuhatus või järelsõna, mis seletaks üht-teist ära, on liiga palju nõutud. Kristian Jaagu (IAAK. Kristian Jaak Peterson 200. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus, 2001) raamatus nii tehti. Nüüd on välismaa uurijatele, kes ei oska eesti keelt, ligipääs takistatud, kuigi Faehlmann pakuks nendelegi ehk huvi. Kolmas vajakajäämine on, et ka selle väljaande näol pole meil kahjuks ikka veel Faehlmanni „Kogutud teoseid”, sest loobuti muuhulgas kirjade avaldamisest.

Aga need on norimised, mis vist pole muud kui tühi jutt, tühi lori, tühi asi, tühi kõik. Kõige tähtsamad kirjad (Kreutzwaldile) on ju ammu avaldatud (1936 ja 1976) ning nii mõnigi teine tekst on ju varasemates publikatsioonides ligipääsetavaks tehtud (näiteks Litteraria sarjas 5, 13). Faehlmanni puhul, kelle kohta on andmed siiski nii napid ja laialipillatud, et keegi ei ole veel sõandanud koostada teda käsitlevat monograafiat (mille üle kurtis juba Ea Jansen, vt KK 1998, nr 12, lk 801) ja kellest meil pole siiani, kui ma ei eksi, korralikku bibliograafilist ülevaadet (Kreutzwaldi, Koidula ja Krossi kohta näiteks on, aga huvitaval kombel puudub ka Tammsaare personaalbibliograafia) – niisuguse keerulise eesti kultuuriloo võtmeisiku puhul on ju selge, et talle liginetakse sammhaaval. Ja see siin on võimas samm.

Faehlmann jäi Kristian Jaagu ja Kreutzwaldi varju arvatavasti sellepärast, et esimene oli noorelt surnud geenius – niisugustele tegelastele omistatakse kirjandusloos alati eriline tähtsus – ja teine elas peaaegu kaheksakümneaastaseks ning kirjutas „selle üheainsa”, eesti kirjanduse siiani kõige kuulsama teose pealkirjaga „Kalevipoeg”. Faehlmanni rolli pole selle suurteose sündimisel küll kunagi

unustatud ega alaväärtustatud. Ta suri 51-aastaselt, mis on tolle aja kohta peaaegu keskmine eluiga, ning kirjutas üht-teist, kuid mitte eriti palju. Ometi peaks väljaspool kahtlust olema, et just nimelt Faehlmann on see mees, kes on

eesti varasemas kirjandusloos võtme-
positsioonil. Kuidas see tekkis, on selle
väljaande abil hästi jälgitav.

CORNELIUS HASSELBLATT